19. 9. 2012

ID: 85645

Asistovaná reprodukce, právo na soukromý a rodinný život

Právo na rodinný život je zaručeno bez ohledu na to, zda je uskutečňován v manželství či mimo něj, právo na výchovu ze strany obou rodičů může být plnohodnotně naplněno bez ohledu na to, zda jeho rodiče jsou manželi a přístup k metodám asistované reprodukce by tedy měl být možný nejen pro manžele, ale také pro muže a ženu, kteří spolu žijí v partnerském vztahu.

(Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky sp.zn. 25 Cdo 754/2010, ze dne 19.7.2012)

Nejvyšší soud České republiky rozhodl v právní věci žalobce: G. T., zastoupený JUDr. B. H., advokátkou se sídlem v P., proti žalovanému: F., s. r. o., se sídlem v O., o náhradu škody, vedené u Okresního soudu v Olomouci pod sp. zn. 23 C 224/2008, o dovolání žalobce proti rozsudku Krajského soudu v Ostravě ze dne 29. 9. 2009, č. j. 56 Co 155/2009-174, tak, že rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 29. 9. 2009, č. j. 56 Co 155/2009-174, se zrušuje a věc se vrací tomuto soudu k dalšímu řízení.

Z odůvodnění :

Okresní soud v Olomouci rozsudkem ze dne 16. 4. 2009, č. j. 23 C 224/2008-145, ve znění usnesení ze dne 16. 4. 2009, č. j. 23 C 224/2008-149, zamítl žalobu na zaplacení 41.160,- EUR a rozhodl o náhradě nákladů řízení. Vyšel ze zjištění, že žalobce a S. S. byli partnery a hodlali formou umělého oplodnění počít dítě, k čemuž dali u lékaře – specialisty v Rakousku písemný souhlas již v r. 1999. Během srpna a října r. 2000 navštívili žalované zdravotnické zařízení (dále „žalovaný“), kde žalobce několikrát odevzdal své sperma za účelem jeho užití k oplodnění partnerky, jíž byla následně aplikována žalovaným 3 embrya, která vznikla oplodněním vajíček darovaných třetí ženou spermatem žalobce. Z tohoto oplodnění se S. S. (dále jen „matka“) narodila 6. 6. 2001 dvojčata, k nimž žalobce dne 11. 6. 2001 uznal své otcovství. Pravomocným rozsudkem rakouského soudu bylo žalobci uloženo přispívat na výživu každého z dětí 420 EUR měsíčně od 1. 7. 2004 do 31. 12. 2004 a 430 EUR měsíčně od 1. 1. 2005 nadále. Žalobce na výživném uhradil 100 EUR. Žalobce se domáhal u rakouského soudu určení neúčinnosti prohlášení o uznání otcovství, pravomocným rozhodnutím však podmínky pro neúčinnost prohlášení shledány nebyly. Soud prvního stupně dovodil, že je příslušný k rozhodnutí v dané věci a že uplatněný nárok na náhradu škody je třeba posoudit podle českého práva, jmenovitě § 420 odst. 1 obč. zák., neshledal však příčinnou souvislost mezi tvrzeným porušením právní povinnosti žalovaného (spočívajícím v tom, že žalobce dostatečně neinformoval o tom, jakým způsobem bude s jeho spermatem naloženo a že bude oplodněno vajíčko jiné ženy) a vznikem škody (spočívající v povinnosti žalobce platit výživné na děti). Zkoumání dalších předpokladů odpovědnosti za škodu považoval soud za nadbytečné. Dodal, že skutečná škoda, která žalobci mohla vzniknout, činí pouze 100 EUR, neboť pouze tuto částku žalobce skutečně na výživné vynaložil, a pouze o tuto částku se tedy jeho majetek ve smyslu § 442 odst. 1 obč. zák. snížil.

Krajský soud v Ostravě rozsudkem ze dne 29. 9. 2009, č. j. 56 Co 155/2009-174, k odvolání žalobce rozsudek soudu prvního stupně ve výrocích o zamítnutí žaloby a o nákladech řízení mezi účastníky a státem potvrdil, změnil jej ve výroku o nákladech řízení mezi účastníky navzájem a rozhodl o

náhradě nákladů odvolacího řízení. Odvolací soud se ztotožnil se skutkovými zjištěními soudu prvního stupně. Z hlediska právního posouzení věci poukázal na to, že do 31. 5. 2006 stanovilo podmínky pro umělé oplodnění závazné opatření Ministerstva zdravotnictví ČSR z r. 1982, které však „nebylo právní normou všeobecně závaznou“ a „stanovilo práva a povinnosti osob zúčastněných na procesu asistované reprodukce v roce 1982, při absenci zákonné právní úpravy“. Některá jeho ustanovení byla překonána v důsledku plynutí doby, s ohledem na odlišnou úroveň lékařské vědy v roce 2000 (kdy došlo k umělému oplodnění v posuzovaném případě) ve srovnání s r. 1982, a s ohledem na následující společensko-politické změny (např. požadavek, aby bylo k umělému oplodnění přikročeno pouze na žádost manželů). Věkové omezení se týkalo pouze dárce (40 let) a v případě ženy (35 let) mělo pouze doporučující charakter. Otázku, zda je možno použít k umělému oplodnění vajíčka jiné ženy, opatření neřešilo. Žalobce předložil žalovanému písemné prohlášení ze dne 13. 4. 1999 obsahující jeho výslovný souhlas k provedení mimotělního umělého oplodnění matky, udělený bez časového omezení a podepsaný oběma žadateli. Okolnost, že prohlášení je zaznamenáno na listině, v jejímž záhlaví je uvedeno jméno a příjmení odborného lékaře pro gynekologii a porodnictví a adresa jeho ordinace ve městě Graz v Rakousku, nemá dle odvolacího soudu právní význam. Z hlediska právního řádu České republiky je rovněž bezvýznamné, že k umělému oplodnění došlo za použití vajíčka cizí ženy. Odvolací soud dospěl k závěru, že žalobce neprokázal, že žalovaný porušil při umělém oplodnění matky spermatem žalobce jakoukoli právní povinnost, a proto se již nezabýval dalšími předpoklady odpovědnosti za škodu.

Proti rozsudku odvolacího soudu podal žalobce dovolání, jehož přípustnost dovozuje z ustanovení § 237 odst. 1 písm. c) o. s. ř., uplatňuje v něm dovolací důvody procesních pochybení odvolacího soudu a nesprávného právního posouzení věci. Zásadní právní význam dovoláním napadeného rozhodnutí spatřuje v tom, že jím posuzované otázky nebyly dosud dovolacím soudem řešeny. Odvolacímu soudu vytýká, že potvrdil rozsudek soudu prvního stupně z jiných důvodů, nezachoval dvoustupňovost řízení, nezjistil dostatečně skutkový stav, neboť si nevyžádal zdravotnickou dokumentaci případu, a porušil zásadu předvídatelnosti rozhodnutí, když své rozhodnutí založil na závěru o neporušení právní povinnosti žalovaným, aniž by před tím účastníky vyzval, aby k této otázce tvrdili a dokazovali rozhodné skutečnosti (§ 118a o. s. ř.). Dovolatel nesouhlasí s tím, že žalovaný neporušil právní povinnost. Zdůrazňuje, že o zákrok nikdy nepožádal a nedal k němu souhlas, souhlas podepsaný v ordinaci rakouského lékaře nebylo možno použít, neboť nebyl adresován žalovanému a byl udělen více než rok před provedením zákroku. Dle rakouského práva je takový souhlas účinný pouze po dobu jednoho roku. Žalobce má za to, že na dobu použitelnosti souhlasu lze analogicky použít § 43b odst. 1 písm. b) obč. zák. o zániku návrhu na uzavření smlouvy marným uplynutím přiměřené doby. Platnost souhlasu je zpochybněna i tím, že do něj matka dopisovala po jeho podpisu žalobcem u jeho jména jinou adresu, aby mohli být považováni za druha a družku, což je dle rakouského práva podmínkou umělého oplodnění, stejně jako notářský zápis souhlasu. Nebyla též splněna poučovací povinnost zdravotnického zařízení ve smyslu § 23 odst. 1 zákona č. 20/1966 Sb. ve znění ke dni provedení zákroku. Žalobce tvrdil, že náležitě poučen nebyl, důkazní břemeno tedy leží na žalovaném, soudy však k této otázce dokazování neprováděly. Dovolatel nesouhlasí ani s výkladem opatření Ministerstva zdravotnictví upravujícího podmínky pro umělé oplodnění. Toto opatření představovalo zásady výkonu zdravotnického povolání ve smyslu § 55 odst. 2 písm. a) zákona č. 20/1966 Sb. a žalovaný byl povinen podle něj postupovat. Žalovaný však porušil tyto zásady v několika směrech: umělé oplodnění lze provést jen na žádost obou manželů, žalobce však takovou žádost nepodepsal; žalobce rovněž nepodepsal prohlášení, že byl poučen o právních důsledcích umělého oplodnění a komplikacích, které se mohou vyskytnout při každém těhotenství; umělé oplodnění lze provést jen u zletilé ženy zpravidla do věku 35 let, matce však bylo v době oplodnění 50 let; žalobce nebyl manželem matky, bylo mu 51 let (ač opatření stanoví limit pro dárce spermatu 40 let) a nebyl vyšetřen jeho zdravotní stav. Dále dovolatel zpochybňuje i závěr soudu prvního stupně o nedostatku příčinné souvislosti mezi jednáním žalovaného a vznikem škody. Zdůrazňuje, že kdyby žalovaný dodržel právní předpisy upravující umělé oplodnění, k oplodnění by nedošlo, děti by se

nenarodily a jemu by k nim nevznikla vyživovací povinnost. Navrhl, aby dovolací soud zrušil rozhodnutí odvolacího soudu, popřípadě i soudu prvního stupně a věc vrátil k dalšímu řízení.

Žalovaný ve vyjádření k dovolání se zcela ztotožnil s rozhodnutími soudů obou stupňů, označil dovolání za nedůvodné a nepřípustné, a navrhl proto, aby bylo odmítnuto a jemu byla přiznána náhrada nákladů dovolacího řízení.

Nejvyšší soud jako soud dovolací (§ 10a o. s. ř.) po zjištění, že dovolání bylo podáno proti pravomocnému rozsudku odvolacího soudu v zákonné lhůtě oprávněnou osobou (dotčeným účastníkem řízení) zastoupenou advokátem (§ 240 odst. 1, § 241 odst. 1 a 4 o. s. ř.), se nejprve zabýval přípustností dovolání.

Podle § 237 odst. 1 o. s. ř. je dovolání přípustné proti rozsudku odvolacího soudu a proti usnesení odvolacího soudu, jimiž bylo změněno rozhodnutí soudu prvního stupně ve věci samé [písm. a)], jimiž bylo potvrzeno rozhodnutí soudu prvního stupně, kterým soud prvního stupně rozhodl ve věci samé jinak než v dřívějším rozsudku (usnesení) proto, že byl vázán právním názorem odvolacího soudu, který dřívější rozhodnutí zrušil [písm. b)], jimiž bylo potvrzeno rozhodnutí soudu prvního stupně, jestliže dovolání není přípustné podle ustanovení písmena b) a dovolací soud dospěje k závěru, že napadené rozhodnutí má ve věci samé po právní stránce zásadní význam [písm. c)].

Žalobce dovoláním napadá rozsudek odvolacího soudu, jímž byl rozsudek soudu ve věci samé (zamítající žalobu) potvrzen, aniž mu předcházelo rozhodnutí zrušovací [nejde tedy o přípustnost dovolání podle § 237 odst. 1 písm. a) nebo b) o. s. ř.]; dovolání tak může být podle § 237 odst. 1 písm. c) o. s. ř. přípustné jen tehdy, jde-li o řešení právních otázek a jde-li zároveň o právní otázku zásadního významu. Toto ustanovení bylo nálezem Ústavního soudu ze dne 21. 2. 2012, sp. zn. Pl. ÚS 29/11, zrušeno uplynutím dne 31. 12. 2012, do té doby je součástí právního řádu, a je tedy pro posouzení přípustnosti dovolání podaných do 31. 12. 2012 nadále použitelné (srov. nález Ústavního soudu ze dne 6. 3. 2012, sp. zn. IV. ÚS 1572/11).

Rozhodnutí odvolacího soudu má po právní stránce zásadní význam zejména tehdy, řeší-li právní otázku, která v rozhodování dovolacího soudu dosud nebyla vyřešena nebo která je odvolacími soudy nebo dovolacím soudem rozhodována rozdílně, nebo řeší-li právní otázku v rozporu s hmotným právem (§ 237 odst. 3 o. s. ř.).

Nejvyšší soud pokládá dovoláním napadený rozsudek za zásadně právně významný pro (dosud jím neřešenou) otázku, zda porušení postupu stanoveného opatřením Ministerstva zdravotnictví ČSR upravujícího do 31. 5. 2006 podmínky pro umělé oplodnění může zakládat porušení povinnosti jako jeden z předpokladů odpovědnosti za škodu ve smyslu § 420 odst. 1 obč. zák.

Předně je třeba upřesnit, že odvolacím soudem uvedené podmínky pro umělé oplodnění byly stanoveny opatřením Ministerstva zdravotnictví ČSR ze dne 11. 12. 1982, č.j. OP-066.8-18.11.1982, uveřejněným ve Věstníku Ministerstva zdravotnictví ČSR pod č. 18/1982 a oznámeným (registrovaným) v částce 6/1983 Sbírky zákonů (dále jen „citované opatření“ nebo „opatření“). Citované opatření bylo vydáno k tomu příslušným ústředním orgánem státní správy na základě zákonného zmocnění Ministerstva zdravotnictví k vydání prováděcích obecně závazných předpisů obsaženého v § 70 odst. 1 písm. c) zákona č. 20/1966 Sb., bylo normativním právním aktem upravujícím práva a povinnosti neurčité skupiny adresátů, bylo ve smyslu § 4 odst. 1 zákonného opatření předsednictva Národního shromáždění č. 4/1962 Sb. registrováno ve Sbírce zákonů, a bylo tedy – i v době posuzovaného provedení umělého oplodnění – obecně závazným právním předpisem [srov. shodně Haderka, J. F.: Právní ochrana statusu dítěte narozeného z lékařsky navozeného oplodňování: co je a co není právně přípustné v ČR, Správní právo č. 4/1998, s. 218; Frinta, O.: Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe, Právní fórum č. 4/2005, s. 136]. Opatření bylo

účinné až do 31. 5. 2005, kdy bylo nahrazeno zákonnou úpravou obsaženou v ustanoveních § 27d - § 27h zákona č. 20/1966 Sb. ve znění zákona č. 227/2006 Sb. Není tudíž správný právní názor odvolacího soudu, že citované opatření „nebylo právní normou všeobecně závaznou“. Ostatně odvolací soud vzápětí konstatuje, že opatření „stanovilo práva a povinnosti osob zúčastněných na procesu asistované reprodukce v roce 1982, při absenci zákonné právní úpravy“. Jeho závaznost nelze tudíž odmítnout paušálním poukazem na plynutí doby, vývoj lékařské vědy a společensko-politické změny. Současně je však nutno vzít v úvahu, že vázanost soudce zákonem podle čl. 95 odst. 1 Ústavy ve spojení s čl. 1 Ústavy znamená oprávnění soudu neaplikovat „jiný právní předpis“, je-li soudem považován za rozporný se zákonem, respektive právním předpisem vyšší právní síly, tedy rovněž Ústavou, Listinou základních práv a svobod, popřípadě mezinárodní smlouvou, která má přednost před zákonem (srov. nálezy Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 274/01 a I. ÚS 276/01, uveřejněné ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR, svazek 24 pod č. 168 a svazek 29 pod č. 34). A contrario z uvedeného však vyplývá, že nekonstatuje-li obecný soud nesoulad jiného právního předpisu se zákonem, je jím vázán a musí takový předpis pokládat za závazný i pro jeho adresáty [srov. nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 274/01 ze dne 1. 11. 2001 (N 168/24 SbNU 243)]. Jako každý právní předpis pak i citované opatření podléhá výkladu za pomoci standardních interpretačních metod.

Dále je třeba vzít v úvahu, že navzdory obecnému názvu se opatření netýká všech forem umělého oplodnění, nýbrž jen léčebného výkonu, „kterým se provádí u ženy oplodnění semenem manžela anebo semenem jiného muže“ (§ 1 odst. 1), tedy pouze umělého oplodnění ve formě inseminace, nikoli inovulace, tj. mimotělního oplodnění vajíčka ženy, ať již vlastního nebo cizího, a transferu zárodku do těla ženy; právní úprava obsažená v citovaném opatření tedy na posléze uvedené případy inovulace přímo nedopadá (srov. Drgonec, J., Holländer, P.: Moderná medicína a právo, Obzor, Bratislava 1988, s. 158). Nicméně za absence výslovné úpravy je při řešení dílčích otázek nutné používat analogicky zásad a ustanovení týkajících se heterologní inseminace (oplodnění ženy spermatem dárce), pokud to přichází v úvahu (srov. Štěpán, J.: Právo a moderní lékařství, Panorama, Praha 1989, s. 186-187, a Haderka, J. F.: citovaný článek, s. 224).

K otázce, zda je v souladu s právním řádem České republiky přípustné umělé oplodnění provedené na žádost nesezdaného páru, byly v literatuře vysloveny rozdílné názory. Starší literatura (srov. citovaná díla autorů Drgonce, Holländera, Štěpána a Haderky) tuto možnost nepřipouštěla. Novější literatura (srov. Frinta, O.: cit článek, s. 136-138, shodně Knap, K. a kol.: Ochrana osobnosti podle občanského práva, 4. vydání, Linde, Praha 2004, s. 271) tuto možnost připouští. Ve prospěch tohoto závěru je argumentováno tím, že součástí práva na rodinný život (čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, čl. 8 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod) je i svoboda jeho účastníků, zda spolu chtějí počít dítě, že každý může činit to, co zákon přímo nezakazuje (čl. 2 odst. 4 Ústavy ČR a čl. 2 odst. 3 Listiny), že při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu (čl. 4 odst. 4 Listiny), že tudíž jakákoli omezení v přístupu k asistované reprodukci musí být provedena zákonem, a opatření je tedy protiústavní tam, kde stanovuje podmínky přístupu k asistované reprodukci, neboť to nepřísluší podzákonnému právnímu předpisu. Právo na rodinný život je zaručeno bez ohledu na to, zda je uskutečňován v manželství či mimo něj, právo na výchovu ze strany obou rodičů může být plnohodnotně naplněno bez ohledu na to, zda jeho rodiče jsou manželi a přístup k metodám asistované reprodukce by tedy měl být možný nejen pro manžele, ale také pro muže a ženu, kteří spolu žijí v partnerském vztahu. Konečně i samotné znění citovaného opatření lze vyložit tak, že upravuje pouze řešení situace, kdy se pro využití umělého oplodnění rozhodnou manželé, že však žádné restrikce vůči nesezdaným osobám z něj nelze vyvozovat, když zákaz použít metod asistované reprodukce u nesezdaných párů není v právním řádu expressis verbis vysloven. Dovolací soud pokládá uvedené argumenty za přesvědčivé, a proto (i s ohledem na společenskou realitu, kdy soužití nesezdaných párů je v současnosti běžným a společensky akceptovaným jevem a služby asistované reprodukce jsou jim poskytovány nejen v

České republice ale i v zahraničí, což reflektuje i platná právní úprava účinná od 1. 6. 2005) se přiklání k závěru, že žalovaný neporušil právní povinnost, pokud v daném případě poskytl službu asistované reprodukce muži a ženě, kteří nebyli manželi.

Odvolací soud dospěl k závěru (na němž výlučně založil své potvrzující rozhodnutí ve věci samé), že žalovaný neporušil právní povinnost, vycházeje z nesprávného právního názoru, že citované opatření Ministerstva zdravotnictví není obecně závazným právním předpisem, aniž se blíže zabýval otázkou, do jaké míry lze citované opatření aplikovat na daný případ analogicky, zda k dalším žalobcem tvrzeným porušením citovaného opatření skutečně došlo, a pokud ano, zda jsou skutečně porušením právní povinnosti, a to s přihlédnutím k tomu, zda úprava obsažená v opatření je v souladu s předpisy vyšší právní síly, např. s čl. 2 odst. 4 Ústavy ČR, čl. 2 odst. 3, čl. 4 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, čl. 8 a čl. 14 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, apod. Je přitom nutné rozlišovat jednotlivé podmínky pro umělé oplodnění, neboť je zajisté rozdíl například v hodnocení ústavněprávní konformity požadavku, aby umělé oplodnění bylo provedeno pouze manželům, a požadavku, aby žadatelé byli o rizicích a následcích oplodnění poučeni a aby podstoupili potřebná vyšetření.

Porušení povinnosti je však pouze jedním z předpokladů odpovědnosti za škodu. K závěru o odpovědnosti žalovaného za škodu lze tedy dospět pouze při splnění všech předpokladů odpovědnosti (protiprávní jednání, vznik škody, příčinná souvislost, zavinění).

Naproti tomu nelze vytýkat odvolacímu soudu, že nepovažoval za relevantní tvrzení o rozporech postupu žalovaného s rakouským právem, když postup žalovaného a jeho případná odpovědnost je posuzován podle práva českého (což žalobce ani nezpochybňuje).

Dovolací soud se nemohl zabývat námitkami směřujícími proti závěru soudu prvního stupně o nedostatku příčinné souvislosti mezi jednáním žalovaného a tvrzenou škodou, neboť na tomto závěru dovoláním napadené rozhodnutí odvolacího soudu nespočívá. Stejně tak se dovolací soud nemohl zabývat tím, zda je dána odpovědnost žalovaného za škodu přesahující částku 100 EUR, kterou žalobce na výživném uhradil, neboť (ačkoli soud prvního stupně tuto okolnost použil jako další argument pro zamítnutí žaloby) ani k této otázce odvolací soud žádné stanovisko nezaujal, a nebyla tak ani předmětem dovolacích námitek.

Právní posouzení věci odvolacím soudem z hlediska ustanovení § 420 odst. 1 obč. zák. není správné. Dovolací důvod podle § 241a odst. 2 písm. b) o. s. ř. tak je naplněn, a proto Nejvyšší soud rozsudek odvolacího soudu zrušil a věc vrátil Krajskému soudu v Ostravě k dalšímu řízení (§ 243b odst. 2 věta za středníkem, odst. 3 věta první o. s. ř.).

(zdroj: www.nsoud.cz)

© EPRAVO.CZ – Sbírka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- Nesprávné poučení
- Nájem bytu
- Nároky pozůstalých (exkluzivně pro předplatitele)
- Odpovědnost státu za újmu (exkluzivně pro předplatitele)

- Promlčení (exkluzivně pro předplatitele)
- Valná hromada (exkluzivně pro předplatitele)
- Doručování
- Zastoupení
- Zánik závazku
- Zadržovací právo
- Insolvenční řízení (exkluzivně pro předplatitele)